

הכנסת מרכז המחקר והמידע

ט' בחשוון תשע"ז
29 באוקטובר 2017

הנדון: מידע בנושא פעילות ארכיון המדינה

מסמך זה נכתב לבקשת יו"ר ועדת המדע והטכנולוגיה של הכנסת, חבר הכנסת אורי מקלב, לקראת דיון הוועדה בנושא "הדליפה מארכיון המדינה". להלן יוצג מידע תמציתי ביחס לפעילות ארכיון המדינה, תוך התמקדות במספר סוגיות הנוגעות לפעילותו בשנים האחרונות: בהן: הדיגיטציה של תכני הארכיון; תהליך החשיפה של תוכן ארכיוני לציבור והשינוי בהליך זה ועוד. יובהר, כי בשל הזמן הקצר שעמד לרשותנו לקראת הדיון, המסמך איננו ממצה את כלל הסוגיות הנוגעות לפעילות ארכיון המדינה.

רקע¹

ארכיון המדינה נוסד בשנת 1949 ופועל כיחידה במשרד ראש הממשלה במטרה לנהל את המערכת הארכיונית בישראל ולשמור חומרים בעלי חשיבות היסטורית, לאומית וחברתית המתעדים את תולדות העם, המדינה והחברה אשר ראויים לשמירה לצמיתות. **פעילותו של ארכיון המדינה חשובה לשימור הזיכרון ההיסטורי ונכסי התרבות הלאומיים, לתמיכה במשילות ולביסוס ערכי התרבות והממשל הדמוקרטי בישראל.**

חוק הארכיונים, התשט"ו-1955 (להלן - חוק הארכיונים) והתקנות שהותקנו לפיו קובעים את המסגרת לטיפול בחומר ארכיוני של משרדי הממשלה, הרשויות המקומיות ומוסדות המדינה. על פי נתוני מבקר המדינה, הארכיון העסיק בשנת 2014 עובדים ב-70 משרות, רובם עובדי מדינה והשאר סטודנטים ועובדי חברות. תקציב הארכיון הסתכם בשנה זו ב-48 מיליון ש"ח. לדברי גנז המדינה, תקציב הארכיון לשנה הוא כ-50 מיליון ש"ח.²

על פי חוק הארכיונים, **חומר ארכיוני הוא "כל כתב על גבי נייר או על גבי חומר אחר וכל תרשים, דיאגרמה, מפה, ציור, תו, תיק, תצלום, סרט תקליט וכיוצא באלה"**, שיש להם ערך של מקור, הנמצאים ברשותו של גוף ממשל או הנמצאים בכל מקום אחר, ו"שיש בהם עניין לחקר העבר, העם, המדינה או החברה, או שהם קשורים לזכרם או לפעולתם של אנשי שם".³

תפקידו של ארכיון המדינה כוללים: (1) טיפול בחומר הארכיוני הענף שבארכיון, ובכלל זה לדרוש לקבל ידיעות על חומר ארכיוני, לוודא שהוא מופקד בארכיון ולדאוג לרישומו ולהעמדתו לעיון הציבור, בהתאם למגבלות שנקבעו בדין; (2) קיום ממשקי עבודה עם מאות גופי ממשל, בהתאם לסמכויות נרחבות שהעניק החוק לגנז, ובכלל זה לפקח על סדרי הארכיונים בגופים ועל פעולות הגופים לשמירת החומר הארכיוני ולביעור החומר.

¹ למעט אם צוין אחרת, האמור בפרק זה לקוח מתוך: משרד מבקר המדינה, דוח שנתי 66ג, התשע"ו-2016, "גנז המדינה, היבטים בניהול ארכיון המדינה", עמ' 273-274.

² ד"ר יעקב לזוביק, גנז המדינה, דוא"ל תשובה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 25 באוקטובר 2017.

³ ראו סעיף 1. לחוק הארכיונים, התשט"ו-1955.

קיומו של ארכיון מדינת וגישה חופשית של הציבור אליו אמורה להביא לידי ביטוי את זכותו של הציבור לדעת ולממש את עיקרון השקיפות. עם זאת, הגישה לחומרי ארכיון אמורה להתבצע באיזון אל מול חוקים ועקרונות חוקתיים נוספים.⁴ סעיף 10 לחוק הארכיונים קובע כי "כל אדם רשאי לעיין בחומר הארכיוני המופקד בגנזך, אך אפשר להגביל זכות זו בתקנות. ויכול שההגבלה תהיה לפי סוגו של חומר ארכיוני ולפי תקופה קצובה מזמן היווצרו." תקנות הארכיונים, תש"ע-2010, מציינות במפורש את העילות העיקריות להגבלת החשיפה של מידע לציבור: "חשש לפגיעה בביטחון המדינה, ביחסי החוץ שלה, בביטחון הציבור או בביטחונו או בשלמו של אדם"; "פגיעה בפרטיות"; "סודות מקצועיים או מסחריים בעלי ערך כלכלי"; ו"פגיעה בצנעת הפרט של אדם שנפטר".

1. תהליכי חשיפת מידע ודיגיטציה בארכיון המדינה⁵

בשנים 2012 ו-2013 נתקבלו שתי החלטות ממשלה בעניין ארכיון המדינה. בהחלטה הראשונה ממרס 2012 תחת הכותרת "רפורמה בתיעוד עבודת הממשל והקמת אתר גניזה לאומי בערד"⁶ נדרש הגנז לגבש תוכנית אב לעידן הדיגיטלי ולאפשר ניהול, שמירה, שימור והנגשה של תיעוד לציבור באמצעות רתימת הפוטנציאל הטכנולוגי". בין מרכיבי התוכנית שנדרש הגנז לגבש ישנה התייחסות מפורטת להיבטים של דיגיטציה של חומר ארכיוני:

"ביצוע פעולות דיגיטציה של תיעוד ניירי על-מנת לאפשר צירוף לסביבת העבודה הדיגיטלית; ביצוע פעולות הצלה ותיעוד דיגיטלי לחומרים בעלי חשיבות היסטורית וציבורית לצורך הנגשתם לציבור; פתיחה לעיון הקהל של מירב המידע והתיעוד שלא חלה מגבלה חוקית על העמדתו לעיון הקהל; בניית כלי חיפוש וכלי ידע שיאפשרו מתן שירות מיטבי לציבור ביחס לכל המידע והתיעוד".

עוד צוין בהחלטה כי יש להשלים את הפעולות הנדרשות לשם הקמתו של מתקן גניזה בעיר ערד כפי שנקבע זה מכבר בהחלטות קודמות⁷

בהחלטה השנייה מנובמבר 2013 תחת הכותרת "רפורמה בארכיון המדינה והקמת אתר גניזה בערד"⁸ אושרה הרחבת תוכנית הרפורמה הדיגיטלית והוטל על הגנז לקדם את יישומה ובין השאר לתת דגש על: "הטמעת הנחיות גנז המדינה לשם עידוד הפקדת חומר ארכיוני דיגיטלי בארכיון המדינה; הקמת מערך חושפי חומר ארכיוני; הקמת מערכות דיגיטליות לשם הנגשת החומר הארכיוני לציבור". עוד נקבע בהחלטה משנת 2013 לשנות חלק מהיבטי הקמת מתקן הגניזה בערד.⁹ במאמר מוסגר יצוין כי למרות שנושא הקמת מגנזה בערד נקבע כבר בהחלטות ממשלה משנת 2006, עד היום טרם הוקמה מגנזה כאמור.

⁴ ראו דברי הסבר ל"תקנות הארכיונים (עיון בחומר ארכיוני המופקד בגנזך)(תיקון). התשע"ח-2017", 29 באוקטובר 2017.

⁵ המידע בפרק זה, למעט אם מצוין אחרת מבוסס על מידע המפורסם באתר ארכיון המדינה, כניסה: 26 באוקטובר 2017; ועל תשובות גנז המדינה, ד"ר יעקב לזוביק לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת ב-25-26 באוקטובר 2017.

⁶ החלטות ממשלה מספר 4473, 25 במרס 2012, "רפורמה בתיעוד עבודת הממשל והקמת אתר גניזה לאומי בערד", כניסה: 29 באוקטובר 2017.

⁷ החלטות ממשלה מספר 748 ו-1486 מהשנים 2006 ו-2007 בהתאמה.

⁸ החלטת ממשלה מספר 911, 17 בנובמבר 2013, "רפורמה בארכיון המדינה והקמת אתר גניזה לאומי בערד", כניסה: 29 באוקטובר 2017.

⁹ לדברי גנז המדינה, החלטה משנת 2013 שינתה למעשה את התוכנית באשר לגודל המגנזה מגודל מתוכנן של 2.5 מיליון מכלים (ארגזים בגודל קבוע) למגנזה קטנה יותר באופן מהותי בגודל של 330,000 מכלים.

כפועל יוצא מהחלטות הממשלה ובהתאם למדיניות שקידם גנז המדינה, פעל ארכיון המדינה לשם ביצוע תהליך דיגיטציה יזום של תוכן ארכיוני. תוכן זה נפתח לציבור הרחב במאי 2016, עם פתיחת אתר האינטרנט החדש של ארכיון המדינה.

לדברי הגנז, כפועל יוצא מן הגידול הדרמטי בהיקף החשיפה של הציבור לתוכן הארכיוני בשל פתיחת האתר, חודש הדיון המשפטי בדפוס החשיפה שהיה נהוג בארכיון וביוני 2017 ניתנה הוראה מצד המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, עו"ד רז נזרי, לפיה חשיפה של חומר ארכיוני תיעשה על ידי המפקיד שלו ולא על ידי ארכיון המדינה, כפי שהיה נהוג בארכיון ביחס לחומרים שתקופת ההגבלה עליהם תמה (כפי שיובהר להלן).

יצוין כי הליך החשיפה שהיה נהוג טרם פתיחת אתר הארכיון החדש היה כזה שבו הציבור (בתוכו, באופן שיטתי בעיקר חוקרים), היה פוקד את הארכיון ומבקש את הזכות לעיין בתיקים פיזיים. מטבע הדברים, לא הייתה במצב זה גישה מרחוק, ולא מנוע חיפוש ובהתאמה היקף הדרישה למידע, והיקף המידע הזמין היה קטן מאוד בהשוואה למצב הנוכחי. בנוסף, הלכה למעשה הופעל שיקול דעת ספציפי של עובדי הארכיון בעת מתן גישה לתוכן, לא רק על בסיס סוג התוכן המבוקש, אלא גם בהתאם למבקש את זכות העיון בו.

מאז ה- 23 ביולי 2017 שונתה מדיניות החשיפה של ארכיון המדינה והארכיון הפסיק לחשוף את רוב החומרים שבאוספיו למעט בקרב גופים שהסמיכו אותו לכך במפורש. הרקע לשינוי האמור הוא הוראה של המשנה ליועץ המשפטי לממשלה בנושא שנשענה על תקנות הארכיונים.

סעיף 8(א) לתקנות הארכיונים קובע כי: חשיפת חומר מוגבל [...] לעיון הקהל יעשה המפקיד, בהתייעצות עם הגנז, בתום התקופה הנקובה [...] או בתום תקופת קצרה יותר שעליה יחליט המפקיד בהתייעצות עם הגנז [...], בכל מקרה לא תהיה חשיפה של חומר מוגבל לעיון הקהל בטרם עבר בדיקה, אף אם התקופה הנקובה בתוספת הראשונה חלפה (ההדגשות אינן במקור).

הפרשנות הנוכחית¹⁰ שניתנה לתקנה זו היא כי כל חומר ארכיוני המופיע בתוספת, גם כזה שבמהותו הוא בלתי מסווג (בלמ"ס), לדוגמה "חומר של מוסד ממוסדות המדינה או של רשות מקומית" (סעיף 1 לתוספת); הוא חומר מוגבל ולכן: 1. תקופת ההגבלה על חשיפתו היא 15 שנים; 2. הוא חייב לעבור הליך בדיקה (חשיפה); 3. מי שאמור לבצע את החשיפה הוא הגורם המפקיד ולא נציגי ארכיון המדינה.

כפועל יוצא מהוראת המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, מאז יולי 2017 הארכיון הפסיק לבצע חשיפה יזומה ודיגיטציה של תיקים שתקופת ההגבלה עליהם הסתיימה, למעט אם המפקידים הסמיכו אותו לכך במפורש בכתב. מן המידע והנתונים שהעביר גנז המדינה עולה כי במהלך השנים הפקידו 67 גופים

¹⁰ האגודה לזכויות האזרח וארגונים נוספים חלוקים הן באשר לפרשנות של התקנות והן באשר ליחס בין החוק עצמו לתקנות שתוקנו מכוחו, ראו למשל: מכתבו של עו"ד אבנר פינצ'וק מהאגודה לזכויות האזרח לגנז המדינה ד"ר יעקב לזוביק, "מדיניות החשיפה בארכיון המדינה", 4 בספטמבר 2017.

המוגדרים כ"מוסד מדינה" את חומריהם בארכיון המדינה, לא כולם באופן סדיר. מאז השינוי במדיניות החשיפה, ייפו את כוחו של הארכיון לבצע חשיפה 13 גופים בלבד.¹¹

לדברי גנז המדינה מאז הוראת היועץ המשפטי לממשלה חשף הארכיון כ-4,600 תיקים. אצל המשרדים שלא ייפו את כוחו לחשוף יש כ-1,700 תיקים, ועוד 25 שנחשפו על-ידי משרד המשפטים והכנסת. **מבחינת הציבור, קצב קבלת התיקים נפגע מאוד, אם בגלל שתיקים הונחו במשרדים שבועות עד שהוחזרו לטיפול בארכיון, ואם בגלל שחלקם מונחים גם כיום במשרדים ולא מטופלים.**

לדברי גנז המדינה, בעוד בארכיון המדינה קיים עיסוק שיטתי בעבודת החשיפה, ברובם המוחלט של משרדי הממשלה לא מועסקים אנשים בעבודה זו, ולכן פועל יוצא של ההחלטה האמורה, במקרים בהם לא ניתן ייפוי כוח לארכיון לעסוק במלאכת החשיפה, היא כי קצב החשיפה צפוי להיות איטי מאוד ולהגביל את הגישה של הציבור לחומר ארכיוני שאמור להיות גלוי לו. למען הסר ספק, אין הכוונה לחומר שטרם עבר זמן הגבלת הגישה אליו – אשר על פי התקנות נע בין 15 ל-70 שנה בהתאם לסוג החומר, אלא בחומר שעבר זה מכבר את זמן ההגבלה שלו.

יש לציין כי לאחרונה פורסמה טיוטה חדשה לתקנות הארכיונים בה מוצע לשנות את סעיף 8 לתקנות כך שבמקרה של חומר בלתי מסווג – "חומר של מוסד ממוסדות המדינה או של רשות מקומית" או של "חומר בענייני פרט של אדם ומסמכים אישיים" (בחלוף 15 או 70 שנה שהם תקופת ההגבלה בהתאמה) החשיפה תיעשה על ידי הגנז בהתייעצות עם המפקיד. שינוי זה נועד לפתור את בעיית הסמכות של הארכיון בביצוע פעולות חשיפה כפי שנקבע בהוראת המשנה ליועץ המשפטי לממשלה.¹² לדברי גנז המדינה טיוטת תקנות זו נידונה מזה שנתיים.

יצוין כי ביולי 2017 הוגשה לראש הממשלה שאילתה ישירה בעניין מדיניות חשיפת המסמכים בארכיון המדינה, אך זו לא נענתה עד כה.¹³

1.1. הטענות בדבר דליפה מארכיון המדינה וביקורת על מדיניות החשיפה

לאחרונה פורסם בתקשורת כי כחלק מהליכי חשיפתם של מסמכים רבים בארכיון המדינה והעלאתם לאתר האינטרנט של הארכיון (לעניין תהליכי החשיפה, ואתר האינטרנט של הארכיון ראו להלן), נחשפו מסמכים הכוללים מידע שנטען כי היה צריך להישאר חסוי בשל סיבות שונות בהן מידע הפוגע בפרטיות (לדוגמא שמות של ילדים מאומצים ועילת העברתם לאימוץ); מידע הנוגע לגיור; מידע רפואי אישי; ועוד.

לטענת יו"ר איגוד הארכיונים, דוד אמיתי, בלי לבטל את הבעייתיות שבטעויות דוגמת אלה שנחשפו בתקשורת, חלקן היחסי של טעויות מסוג זה לעומת כמויות החומר הנחשף הופכות את מימדי הטעות לקטנים מאוד. לדבריו, באיזון שבין הערך של חשיפת המידע לציבור ומימוש עקרון השקיפות וזכות הציבור אל מול החשש מפגיעה בפרטיות או מהפגיעות האחרות הקבועות בחוק, הרי שדווקא הערך של חשיפת המידע לציבור נפגע כיום הן משום שרובו המוחלט של החומר הארכיוני שהיה אמור להיות גלוי

¹¹ בית הנשיא; משרד רוה"מ; משרד החוץ (עוד טרם ההחלטה); משרד השיכון; משרד הדתות; משרד הכלכלה; משרד הבריאות (אישור זמני); משרד האוצר; המשרד לפיתוח אזורי; משרד המדע (באופן חלקי); משרד התחבורה (זמני ומוגבל); משרד הפנים ומשרד החינוך

¹² [תקנות הארכיונים \(עיון בחומר ארכיוני המופקד בגנזך\) \(תיקון\), התשע"ח-2017](#), 29 באוקטובר 2017.

¹³ חבר הכנסת אילן גילאון, שאילתה ישירה לראש הממשלה, "שינוי נוהל חשיפת מסמכים בארכיון המדינה" (2453), 27 ביולי 2017.

לציבור טרם נחשף, והן בשל הנחיית המשנה ליועץ המשפטי לממשלה שבעקבותיה הוגבלה עוד יותר עבודת החשיפה של מידע לחוקרים ולציבור כולו.¹⁴ לעמדה זו של יו"ר איגוד הארכיונים שותף גם הפרופ' גדי אלגזי, חבר מועצת הארכיונים העליונה, הגורס כי "כאשר נעשית חשיפה, נעשות טעויות" אך טוען כי מדובר בשיעור זעום מכלל החומר שנחשף.¹⁵

לדברי גנז המדינה ד"ר יעקב לזוביק, אכן נעשו טעויות בחלק מן המקרים, אך הפרסום של טעויות אלו בתקשורת נראה ככזה שאיננו מקרי, אלא כתוצאה של הכוונת העיתונאי לתיקים מסוימים שבהם סבירות הטעות גבוהה במיוחד, כאשר הכוונה מעין זו יכולה להיעשות רק על-ידי מי שמתמצא בעבודת הארכיון. הגנז ציין כי למרות שמאז מאי 2016 בעת פתיחת אתר האינטרנט של ארכיון המדינה בוצעו כ-300,000 כניסות לאתר, היו רק 2 תלונות של אנשים שביקשו להסיר או לחסום תוכן ומכאן כי מימדי הבעיה הם קטנים מאוד.¹⁶

לטענת גורמים שונים הקשורים בעבודת הארכיון, תהליכי החשיפה המבוצעים כיום נעשים בחיפזון וחלק ניכר מהם מבוצע על ידי כוח אדם שהכשרתו לביצוע החשיפה איננה מספקת. נטען, כי העוסקים בחשיפתו של חומר בלתי מסווג הם סטודנטים העוברים הכשרה בת שעה, נעדרים סיווג בטחוני ועבודתם נעשית ללא בקרה וללא הכשרה הולמת. כפועל יוצא, כך נטען, נחשף חומר שלא אמור להיחשף ומופר האיזון בין זכות הציבור לדעת לבין ההגנה על הפרטיות, בטחון המדינה ויחסי החוץ שלה. עוד נטען, כי מיקוד גדול מידי ממשאבי הארכיון מופנה אל מלאכת החשיפה באופן הזנח מחויבות חשובה אף יותר מגילוי המידע לציבור, כך נטען, והיא למנוע את חשיפתם של חומרים שפוגעים בביטחון הלאומי, או בפרטיותם של אזרחים.¹⁷

2. נתונים על היקף החשיפה של חומרי ארכיון והעוסקים בחשיפה¹⁸

מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל ארכיון המדינה בבקשה לנתונים על היקף החומר המצוי בידי הארכיון, היקף החומר שנחשף זה מכבר, העוסקים במלאכת החשיפה ועוד. להלן יוצגו עיקרי הנתונים שנתקבלו מהארכיון. בפתח הדברים יצוין כי מהתשובות שנתקבלו מהגנז מתקבל הרושם כי אין מידע מדויק באשר להיקפי החומר המצוי ברשות הארכיון אלא אומדנים בלבד.

תכולת הארכיון

על פי האומדן שסיפק הגנז לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, בארכיון המדינה מצויים כ-3 מיליוני תיקי ארכיון מתוכם :

- 1.7 מיליוני תיקים בלתי מסווגים ;

¹⁴ דודו אמיתי, יו"ר האיגוד הישראלי לארכיונאות ולמידע, חבר מועצת הארכיונים העליונה, שיחת טלפון, 24 באוקטובר, 2017.

¹⁵ פרופ' גדי אלגזי, החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל-אביב, חבר מועצת הארכיונים העליונה, שיחת טלפון, 24 באוקטובר 2017.

¹⁶ תשובות גנז המדינה, ד"ר יעקב לזוביק לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת ב-25-26 באוקטובר 2017.

¹⁷ גלעד ליבנה, מנהל תחום בכיר חשיפה, ארכיון המדינה, שיחת טלפון, 26 באוקטובר 2017. ליבנה ציין כי גם תיקים שהם ככלל בלתי מסווגים, כוללים לעיתים חומר מסווג שסטודנטים שאין להם סיווג נחשפים אליו למרות שאינם יודעים כיצד לטפל בו ; ד"ר חגי צורף, ראש תחום תיעוד והנצחה, ארכיון המדינה, שיחת טלפון, 26 באוקטובר 2017.

¹⁸ למעט במקום שמצוין אחרת המידע מבוסס על נתונים שנתקבלו מגנז המדינה, ד"ר יעקב לזוביק, דוא"ל ושיחת טלפון, 25-26 באוקטובר, 2017.

- 0.3 מיליוני תיקים מסווגים ;
- 1 מיליון תיקים שאין תיעוד של תוכנם (מתוכם כ-600 אלף תיקים של בתי משפט)¹⁹ ;

חומר ארכיוני שעבר הליך חשיפה

- כ-415,000 תיקים עברו בדיקות חשיפה (רובם במקורם מסווגים) ;

חומר ארכיוני שהועלה לאתר

- 240,000 תיקים סרוקים באתר הכוללים כ-16 מיליון עמודים סרוקים, בתוכם כ-40,000 תיקים בלתי מסווגים ; כ-125,000 תיקים מתקופת המנדט שאין להם גוף מפקיד ; ובנוסף, תצלומים, מפות ופרסומים רשמיים שלא דורשים תהליך חשיפה.
- לדברי גנז המדינה, הרבה מן התיקים המסווגים שכבר עברו הליך חשיפה, לא הועלו לאתר כיוון שהם ממתינים לאישור הצנזורה.

מתוך כלל חומרי הארכיון, אומד הגנז את שיעור החומר שעבר חשיפה ב-13.8% אחוזים²⁰

- על פי נתונים שפרסם מכון עקבות על בסיס בקשות חופש מידע משרדי ממשלה ועל בסיס מידע מפרסום של גנז המדינה, למרות שכ-13% מתיקי ארכיון המדינה הותרו לעיון, רק כ-5% מתיקי הארכיון נגישים לעיון הציבור. על פי אותו המקור, בארכיון צה"ל ומערכת הביטחון, רק 0.4% מן התיקים נגישים לעיון.²¹

- גנז המדינה ציין כי מצב החשיפה בארכיון צה"ל ומערכת הביטחון שהוא שלוחה של ארכיון המדינה, חמור בהרבה מהמצב בארכיון המדינה.

- על פי הודעה של מועצת הארכיונים מאוגוסט 2017, "כיום למעלה מ-90% מהמסמכים הבלתי מסווגים שאמורים היו לפי גילם להיות זה מכבר פתוחים לעיון, טרם נבדקו ואינם פתוחים".²²

קצב החשיפה

- קצב החשיפה כיום הוא של כ-25,000 תיקים בשנה ; עד לפני כשנתיים טרם התחלת פרויקט הדיגיטציה והגדלת קצב החשיפה נחשפו בשנה כ-10,000 תיקים.
- בקצב החשיפה הנוכחי ובכוח האדם הנוכחי חשיפתם של התיקים שאמורים להיחשף לפי חוק תיקח עוד עשרות שנים.

עובדים העוסקים בחשיפה

לפי הנתונים שהעביר לנו גנז המדינה יש כרגע כ-35 עובדים העוסקים בחשיפה, המחולקים לקבוצות שונות :

- 7 חושפים לחומר מסווג ומנהל העובדים על בסיס 5.25 תקני כוח אדם, גמלאים של משרדי החוץ, רוה"מ והצנזורה ;

¹⁹ לדברי גנז המדינה, בניגוד לתיקים סודיים, לדוגמה של השב"כ או המוסד, החוק לא קבע תקופת הגבלה לחשיפה של תיקי בית משפט ולכן אם החוק לא ישונה, לא אמורה להתבצע חשיפה יזומה שלהם שלא על פי בקשה ספציפית.

²⁰ 415,000 תיקים שנחשפו מתוך כ-3,000,000 תיקי ארכיון.

²¹ מכון עקבות, "מצב הגישה לארכיונים הממשלתיים", דף נתונים ספטמבר 2017.

²² הודעת מועצת הארכיונים בעניין חשיפת תיקי הארכיון, 6 באוגוסט, 2017. יצוין כי לפי נתונים שפרסם מכון עקבות, בספטמבר 2017, "מצב הגישה לארכיונים הממשלתיים", רק כ-1.29% מן התיקים השמורים בארכיון המדינה, ובארכיון צה"ל ומערכת הביטחון, נגישים לעיון הציבור. בארכיון המדינה עצמו נטען בדוח הנתונים, נגישים לעיון הציבור כ-4.8% מן התיקים.

- **17 עובדים החושפים רק חומר בלתי מסווג** – עובדי הארכיון במשרה מלאה, אך עוסקים במשימות נוספות מלבד בדיקות חשיפה. היקף שעות העבודה המוקצה לחשיפה הוערך על ידי הגנז בכ-10 תקני כוח אדם.
- **13 סטודנטים** בתקנים מוגבלים ל-120 שעות חודשיות שחשיפה היא עיסוקם. היקף שעות העבודה המוקצה לחשיפה הוערך על ידי הגנז בכ-8 תקני כוח אדם.
- **שני עובדי שירות לאומי**, נתקבלו לאחרונה ונמצאים בבדיקות סיווג. י
- יצוין כי לדברי גנז המדינה, הארכיון קיבל אישור להעסיק כ-100 עובדי שירותי לאומי בחצי משרה שיוסמכו לעסוק בחשיפה.
- באשר להכשרתם של העובדים, לדברי הגנז הסטודנטים ועובדי השירות הלאומי-אזרחי עוברים שלבי הדרכה ופיקוח אחדים עד שלאחר כחודש מתחילים לראשונה לחשוף תיקים בצורה עצמאית, אך גם לאחר תקופה זו עדיין נבדקת עבודתם.

3. סוגיות נוספות

עם העלאתו של אתר האינטרנט החדש של ארכיון המדינה שכלל לראשונה גישה נרחבת לחומרי ארכיון ומנוע חיפוש לשם אחזור, גובשה בארכיון המדינה מדיניות חדשה לפיה ככלל לא ניתן יהיה לעיין בחומרי הארכיון המקוריים, אלא רק בתיקים סרוקים. על פי המדיניות האמורה, גם במקרים בהם החומר איננו מצוי באתר, פעולת החשיפה תבוצע על גבי חומר סרוק ותוגש למבקש התיעוד בפורמט סרוק.

החלטה זו, שמשמעותה ככלל **מניעת הגישה של חוקרים לחומר הארכיוני המקורי**, גררה ביקורת בקרב חוקרים העוסקים במחקר ארכיוני. בין הטענות שהועלו הייתה ביקורת על משך הזמן עד לקבלת החומר הסרוק; טענות באשר לצורך לראות את תיקי המקור, אופן סידורם, הערות בכתב יד בשולי הדף; עוד נטען, כי בניגוד למצב שבו חומרים שעברו חשיפה היו נגישים למבקשים באולם הקריאה, המעבר לאתר האינטרנט והעובדה כי גם תיקים מסווגים שעברו תהליך חשיפה, לא הועלו ברובם לאינטרנט, צמצמו הלכה למעשה את הגישה לחלק מן החומר הארכיוני.

כאמור לעיל, יש גם מי שגורס כי בניגוד למצב טרם העלאת אתר האינטרנט שאיפשר מידת חשיפה מבוקרת של תוכן ארכיוני בחדר העיון, ההחלטה להעלות חומרים לאינטרנט, יצרה מצב בו כל חומר שנחשף עובר "פרסום" והופך לנחלת הכלל, ולכן דורש זהירות יתרה בחשיפתו, ומצמצם שיקול דעת מצד הארכיון והחוקר/מבקש המידע.²³

גנז המדינה השיב לפנייתנו ביחס למדיניות הגישה לחומר מקור כך: "פעולת החשיפה מתבצעת על-גב חומר סרוק, דבר המאפשר להשחיר נקודתית ולפתוח את רוב התיק. פתיחה על-גב תיק הנייר המקורי אורכת זמן רב יותר, מדויקת פחות, ומביאה לסגירה של תיקים שיש בהם מעט מידע בעייתי מפורז. עמדתי כגנז היא שחשיפה על-גב הנייר יקרה יותר, דרוגנית יותר, ולא נעסוק בה. יחד עם זאת, במקרים שחוקר מסביר מדוע יש לו כורח לראות את תיק הנייר המקורי אנחנו מראים לו, אם התיק פתוח. אם התיק הוא במעמד "נחשף בחלקו", כנראה לא נראה אותו."²⁴

²³ דודו אמיתי, יו"ר האיגוד הישראלי לארכיונאות ולמידע, חבר מועצת הארכיונים העליונה, שיחת טלפון, 24 באוקטובר, 2017; פרופ' גדי אלגזי, החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל-אביב, חבר מועצת הארכיונים העליונה, שיחת טלפון, 24 באוקטובר 2017; מכתב של גנז המדינה ד"ר יעקב לזוביק אל חברי רשימת Academia-II, 22 באוגוסט 2016.

²⁴ ד"ר יעקב לזוביק, גנז המדינה, תשובות לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 25 באוקטובר 2017.

באשר לטענות בדבר שיקול דעת הארכיון, ואתיקה מקצועית של המעיינים במידע השיב הגנוז, כי להבנתו כוונת החוק היא כי תיק שייחשף, ייחשף לכלל הציבור ללא אפליה בין מעיינים.²⁵

יצוין, כי באוקטובר 2016 הוגשה שאילתה ישירה לראש הממשלה ביחס לזכות העיון במסמכי מקור שבידי ארכיון המדינה וביחס לאתר האינטרנט של הארכיון. למרות שחלפה כשנה ממועד הגשת השאילתה. היא לא נענתה על ידי משרד ראש הממשלה.²⁶

סוגיה נוספת אליה התייחסו חלק מן החוקרים בעניין הארכיון, הוא **היעדרו של קטלוג מלא** וגלוי לציבור של החומר הארכיוני המצוי בידי הארכיון. לטענתם, המחסור בקטלוג, ובמידע מפורט ונגיש על תכולת התיקים המצויים בארכיון, מונעת את האפשרות לחפש בו חומרים במקרים בהם אין בידי מבקש המידע, מידע ספציפי וברור מספיק באשר למקור האפשרי שבו מצוי המידע בו הוא מעוניין. כפועל יוצא, האפקטיביות של השימוש במידע המצוי בארכיון, גם זה שנחשף זה מכבר, היא חלקית בלבד.

על פי תשובת גנז המדינה, באתר הארכיון ישנם כרגע תיאורים של יותר ממיליון תיקים, כלומר כשליש מכלל תיקי הארכיון. בנובמבר 2017 אמור לעלות לאתר הארכיון קטלוג חדש שיכיל מידע נוסף בתצורה קטלוגית. באשר למיליון תיקי הארכיון שאינם מקוטלגים כלל, הקצה הארכיון תקציב של 5 מיליוני שקלים והנושא מצוי בהליך מכרזי ואמור להתבצע בין השנים 2018-2023.²⁷

כתיבה: רועי גולדשמידט

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

גרסה לפני עריכה לשונית

²⁵ ש.ם.

²⁶ חבר הכנסת דב חנין, שאילתה ישירה, "המערכת הממוחשבת בארכיון המדינה", 14 באוקטובר 2017.

²⁷ ד"ר יעקב לזוביק, גנז המדינה, תשובות לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 25 באוקטובר 2017.

